

GRAN BÉ VOS HA VENUT: CONSTRUCCIONS EXISTENCIALS I SELECCIÓ DE L'AUXILIAR EN CATALÀ ANTIC¹

Mar MASSANELL I MESSALLES
Universitat Autònoma de Barcelona
Jaume MATEU I FONTANALS
Universitat Autònoma de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

Algunes llengües romàniques i germàniques, partint d'una situació de coexistència de dos auxiliars (*ésser* i *haver*) per a la formació dels temps compostos, han passat per un procés històric de pèrdua d'aquesta doble auxiliarietat i d'introducció d'*haver* en l'àmbit clàssic d'*ésser*. Aquesta substitució, lluny d'ésser abrupta, s'ha produït de manera gradual i progressiva. És el cas de la llengua catalana, estudiat per Batlle (2002: 30):

(1) D'acord amb les dades del nostre corpus, observem que no tots els verbs i construccions verbals presenten la mateixa capacitat per acceptar l'auxiliar *haver*, ja que uns es mostren més conservadors que d'altres. El comportament més innovador sembla donar-se en els verbs esdevenimentals (per ex. *ocórrer*, *succeir*, *esdevenir*), en els verbs copulatius *estar*, *restar* i *romandre* i en les construccions pronominals en què el clític funciona com a objecte directe que presenten un subjecte no animat. Per contra, el comportament més conservador apareix en el verb *ésser*, en els verbs intransitius de canvi d'estat, en els intransitius de moviment i en les construccions dels verbs *poder* i *voler* seguits d'infinitiu.

També és el cas de la llengua castellana, analitzat per Aranovich (2003: 5-6):

(2) At one end of the continuum are the subjects of stative verbs of existence and appearance like *quedar* 'remain'. The subjects of these verbs do not suffer any changes in state or location, hence they are not affected in any way by the event. This is the first class

1. Aquest article ha estat possible gràcies al projecte del MINECO FFI2014-56968-C4-1-P i als grups de recerca consolidats de l'AGAUR SGR2014-1013 i SGR2014-1328. Agraïm a Manuel Pérez Saldanya les observacions que ens va fer a una versió preliminar d'aquest treball presentada a *The third Cambridge Conference on the Evolution of the Ibero-Romance Languages* (Cambridge, 23 i 24 de març de 2015), les quals ens han ajudat a millorar-lo.

consistent, and are acquired early by both first and second language learners. In contrast, intermediate verbs are subject to crosslinguistic differences and exhibit gradient auxiliary selection preferences.

L'objectiu principal del present article és analitzar alguns contraexemples aparents a la jerarquia de selecció de l'auxiliar de Sorace (2000 i 2004), i a la gradació diacrònica establerta per Batlle (2002) i per Aranovich (2003), que es plantegen pel fet que en català antic els verbs considerats inacusatius nuclears, com *venir*, es troben a vegades auxiliats amb *haver*.

2. LA DOBLE AUXILIARITAT EN ELS TEMPS COMPOSTOS DEL CATALÀ ANTIC: DISTRIBUCIÓ I ORIGEN

Com és ben sabut, el català medieval disposava de dos auxiliars per als temps de perfet: *haver* i *ésser* (Par 1923; Badia i Margarit 1951; Moll 1952; Batlle 2002; Ramos 2005; Mateu 2005, entre d'altres), com s'esdevenia també en castellà antic (Benzing 1931; Pountain 1985; Aranovich 2003; Rosemeyer 2014, entre d'altres) i com s'esdevé encara en altres llengües romàniques com el francès o l'italià.

Haver era l'auxiliar de les construccions transitives (6a) i de les intransitives de tipus inergatiu (6b), que tenen en comú el fet de portar un subjecte amb el paper temàtic d'*agent*.

- (6) a. les quals dites ·V· garbes *avien* lavades dels cavayllons de la dona Riera e aposesades les *avien* bax
(1357-1360, *Cort*: 220)
- b. Quant En Guilem de Moncada *hac* parlat, tots foren molt alegres
(fi XIII-inici XIV, Desclot, *Crònica II*: 102)

En canvi, *ésser* era l'auxiliar de les construccions intransitives de tipus inacusatiu (7a-b), el subjecte de les quals té el paper temàtic de *tema* o *pacient*, i també d'aquelles construccions pronominals el subjecte de les quals té el paper de *tema* o *pacient* (7c) i sovint participa alhora del paper d'*agent* (7d).

- (7) a. l'enfant qui *era* anat a l'ayga *és* en l'estayn caüt
(1340 [1250-1299], *Diàlegs*: f. 22v)
- b. yo hé cerquat quants graus de caritat ha haüd mossènher sent Martí, per los quals *és* crescut en multiplicació de mèrits
(1445-1449 [1410-1415], Sant Vicent, *Sermons IV*: 252)
- c. segons que despuys clarament a lur vergonya s'*és* demostrat
(1400-1449 [1398], Metge, *Somni*: 56)
- d. Sí que-l senyor rey, qui s'*era* lavat, qui tots temps se levava en alba
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 38rb)

S'ha proposat que aquesta doble auxiliarietat té una arrel històrica que arrenca de la gramaticalització de dos tipus de construccions llatines (Vincent 1982; Pérez Saldanya 1998: 206, de qui prenem els exemples). D'una banda, l'origen llatí de les construccions de perfet del tipus *ésser* + participi passat es troba en els verbs deponents (8a) i en la veu passiva (8b), raó per la qual el participi concorda en gènere i nombre amb el subjecte. De l'altra, la perífrasi de perfet *HABEO* + participi passat té el seu origen en construccions bioracionals en què *HABEO* és un verb transitiu amb semantisme ple ('tenir') i el participi, sempre d'un verb transitiu, és un predicatiu que expressa una predicació secundària sobre el sintagma nominal acusatiu que fa de complement directe d'*HABEO* (8c); el participi, doncs, concorda en gènere i nombre amb el complement directe.

- (8) a. NATUS EST
'ha nascut'
b. CLAUSA EST
'ha estat/fou tancada' o 'és/està tancada'
c. MULTA BONA BENE PARTA HABEMUS
'Tenim moltes propietats ben adquirides'

En l'actualitat el català general ha arribat a un únic auxiliar de perfet, *haver*, tant per a les construccions intransitives (inergatives i inacusatives) com per a les transitives i les pronominals. S'ha produït, doncs, un procés històric de substitució d'*ésser* per *haver* en les construccions que li eren pròpies. Malgrat tot, queden restes dialectals d'*ésser* com a auxiliar de perfet (9), en ocasions traslladades més enllà dels usos clàssics (10):³

- (9) a. *Som* vingudes balear
(GCC, III: §23.2.3.2)
b. *Mos érem* moguts alguerès
(IEC 2003: §3.17.2)
c. *S'és* tallat un dit rossellonès
(Veny 1998: 51)
- (10) a. *Sum* vist el peirer rossellonès
(Veny 1998: 51)
b. *Sé* pas per què *som* tingut tanta set enmig de tanta d'aiga rossellonès
(DCVB, s. v. *tant*)
c. Com es vent era a sa flauta, *fosses* remenats es dits mallorquí
(DCVB, s. v. *esser*)
d. Ja *eren* fet lo servei ribagorçà
(Suïls 2008: 222)

3. Gómez (2011: 278-285) planteja que el rossellonès ha arribat a una distribució pròpia dels auxiliars que depèn de la persona (1a i 2a *ésser*, 3a *haver*) i no del tipus de verb. Suïls (2008) descriu la distribució complexa del ribagorçà, que a través de l'atracció entre els parònims *heva* (imperfet d'*haver*) i *era* (imperfet d'*ésser*), mostra en l'actualitat formes de plusquamperfet del tipus «Era arribat a tindre hasta vint obrers», en contrast amb les de perfet «Haig arribat a tindre hasta vint obrers». Vegeu també Massanell (2017) per al reflex de la variació dialectal en la selecció de l'auxiliar segons els materials de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català (ALDC)* de Veny / Pons (2001-2016).

3. EL PROCÉS DE SUBSTITUCIÓ DE L'AUXILIAR *ÉSSER* PER *HAYER*

Entre els estudis més recents sobre el procés de substitució d'*ésser* per *haver* en la llengua catalana, cal destacar la tesi doctoral de Batlle (2002) i els treballs de Ramos (2005) i de Mateu (2005) apareguts a *Caplletra*, que segueixen altres aportacions prèvies d'aquests autors (Ramos 2000; Mateu 2003 i 2004).

Batlle (2002) i Ramos (2005) basen els seus estudis en corpus de característiques diferents. Així, Ramos (2005: 180) parteix del buidatge de tres obres literàries datades entre finals del segle XIII i finals del segle XV: el *Llibre de Meravelles* de Lull, el *Llibre dels Fets del rei en Jaume* i el *Tirant lo Blanch* de Martorell. En canvi, Batlle (2002: 17) es basa en el buidatge de dotze obres il·literàries dels segles XIV al XVII, variades tant per registre com per procedència dialectal.

Els resultats a què arriben els autors esmentats partint d'aquests corpus són divergents en determinats aspectes, el més rellevant dels quals afecta la determinació del tipus de verbs que van admetre primer la substitució de l'auxiliar *ésser* per *haver*. En particular discrepen en l'estatus assignat als verbs de canvi de lloc, que són considerats entre els més estables per Batlle (2002), mentre que mostren el comportament més inestable segons Ramos (2005).

L'assignació de la màxima inestabilitat als intransitius de canvi de lloc no només contradiu les dades de Batlle (2002) per al català antic, sinó que tampoc no concorda amb els resultats obtinguts per Aranovich (2003) per al castellà antic. A més, la consideració com a màximament inestables dels verbs de moviment direccional no s'adiu amb el comportament observable en les llengües romàniques i germàniques per a les quals encara és viva la doble auxiliaritat, com l'italià i el francès o l'alemany i el neerlandès, atès que justament els verbs de canvi tòpic de lloc o d'estat són els únics que seleccionen sistemàticament *ésser* a totes quatre llengües, mentre que la resta de verbs inacusatius poden decantar-se per *ésser* o per *haver* segons la llengua (Mateu 2005). Finalment, la inestabilitat dels intransitius de canvi de lloc no concorda amb la Jerarquia de Selecció de l'Auxiliar de Sorace (2000) (vg. (4)), perquè aquests verbs són, justament, els inacusatius nuclears i, per tant, els que esperàriem que presentessin la màxima estabilitat.

4. *ÉSSER* I *HAYER* COM A AUXILIARS DE VERBS CONSIDERATS INACUSATIUS TÍPICS: EL CAS DE *VENIR*

Vistes aquestes discrepàncies pel que fa a la consideració dels intransitius de canvi de lloc, en el present article aportem dades extretes d'un corpus més extens, per intentar establir fins a quin punt es pot parlar d'introducció de l'auxiliar *haver* amb verbs de canvi de lloc i, per tant, fins a quin punt és estable o inestable la selecció de l'auxiliar *ésser* en aquest àmbit. Amb aquest objectiu, explotem els materials aplegats en el *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*, dirigit per Joan Torruella (ICREA-UAB), Manuel

Pérez Saldanya (UV-IEC) i Josep Martines (UA-IEC), que és la base textual per a l'elaboració de la futura *Gramàtica del català antic* (*GCA*), dirigida per Manuel Pérez Saldanya i Josep Martines.⁴ Les obres incorporades al *CICA* abasten des dels primers testimonis escrits del segle XI fins al segle XVI, que són els límits temporals que, *grosso modo*, s'adeqüen a l'etiqueta de *català antic* (11). També s'hi han incorporat, però, un cert nombre d'obres dels segles XVII i XVIII, per actuar com a corpus de control o de contrast.

(11) Des d'un punt de vista cronològic, la *GCA* se centrarà, com indica el títol del projecte, en el català antic. Dit això, el problema consisteix a delimitar què s'entén per *antic*. Certament s'hi inclourà el català preliterari, tot i les limitacions que planteja a causa de l'escàs nombre de textos de què disposem. Igualment justificat és tenir en compte la producció realitzada fins a la fi del s. xv. Cal aturar-se, però, en aquest punt? Hi ha arguments a favor i en contra d'aquest límit. A favor es pot aduir el fet que ens endinsem en l'edat moderna i finalitza el període dels grans monuments literaris catalans. En contra, el fet que durant una part del XVI el model literari i administratiu continua sent el del català del xv. Tenint en compte aquest segon argument, la *GCA* donarà compte també de la llengua que reflecteixen els textos del s. XVI.

De la «Presentació» del projecte de la *GCA*
(<http://webs2002.uab.es/sfi/cica/GCA>)

Els resultats obtinguts del nostre estudi sobre els auxiliars de perfet per a la *GCA*, a partir de les dades del *CICA* (Massanell / Mateu, en prep.), mostren que realment és al llarg del segle XVI quan es comencen a detectar fissures en el sistema de doble auxiliarietat que el català va mantenir amb plena sistematicitat fins a la fi del segle xv, malgrat l'existència abans d'aquesta data de contraexemples que, com analitzarem tot seguit, són només aparents. En la nostra anàlisi de la selecció de l'auxiliar, partim de la hipòtesi que la inacusativitat no és una propietat dels verbs sinó de les construccions (vg. tb. Perlmutter, 1978), fet que no exclou que determinades arrels verbals tendeixin a associar-se amb estructures que n'afavoreixen la coocurrència amb un dels auxiliars (Mateu / Massanell 2015).

En els propers apartats, aportem dades diacròniques que mostren que verbs considerats inacusatius típics com *venir*, a banda de ser molt freqüents en construccions resultatives de canvi de lloc, auxiliades sistemàticament amb *ésser* en la llengua medieval («mossèn Gilibert *era vengut* a Murvedre»), també podien inserir-se en construccions esdevenimentals de *tema* indefinit, les quals s'auxiliaven amb *haver* («los à *vengut* gran dan a lur molí»). D'altra banda, a vegades la coocurrència d'*haver* i de *venir* no responia a l'ús auxiliar del primer verb, sinó que obeïa a una construcció existencial d'*haver(-hi)* que incorporava com a predicatiu el participi de verbs considerats inacusatius típics («d'altres hòmens que *hi havia venguts*»), estructura que era freqüent en la llengua cancelleresca dels segles XIV i XV. No serà fins al segle XVI que *haver* s'introduirà gradualment en construccions d'estat resultant.

4. Pel que fa a la metodologia de buidatge del *CICA*, vegeu Massanell (2009). Citem els exemples que n'obtenim d'acord amb la clau de citació del *CICA*, explicitada a l'apartat «Crèdits» d'aquest corpus de lliure accés (<www.cica.cat>).

4.1. CONSTRUCCIONS D'ESTAT RESULTANT AMB *VENIR* AUXILIAT AMB *ÉSSER*: MOSSÈN GILABERT ERA VENGT A MURVEDRE

Centrem-nos ja en les construccions amb verbs considerats inacusatius típics, com *venir*. A (12) es recullen exemples de construccions amb *venir*, totes auxiliades amb *ésser*, que abracen l'amplitud cronològica del corpus i que són construccions resultatives de canvi de lloc.

- (12) a. En Pere Masquefa e-n Pere Çabater *són venguts* a posa,⁵ e absol la ú a l'altre (1263-1265, *Alcoi*: f. 24r)
 b. totes les géns de València *foren vengudes* a Algesira (fi XIII-inici XIV, Desclot, *Crònica*: III.156)
 c. que de vuy en ·XV· dies primers vinents, contínuament complits, *sia vengut* davant los dits jurats (1306-1326, *Manual* I: 217)
 d. e los christians qui *eren venguts* a la illa de Tortosa se-n tornaren en Xipre (1400-1424 [1380-1399], Gorigos, *Flor*: 151)
 e. La marquesa de Agilar *és ja venguda* (1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 65)

Típicament, aquestes construccions duen com a subjecte un sintagma definit amb el paper de *tema* i inclouen un locatiu –que representa un espai físic o, a voltes, figurat– amb el paper temàtic de *meta* (13).

- (13) a. Sent Ylari í era vengut (1275-1299, *Vides*, p. 151, l. 20)
 b. les gents de la ciutat són vengudes a tan gran necessitat que no podien coure en los forns (1311-1324, *Epistolari* Ia: c. 18)
 c. mossèn Gilabert era vengut a Murvedre (1375-1399, *Epistolari* Id: c. 134)
 d. lo rey d'Armínia de longues terres *és vengut a nostre imperii* (1400-1424 [1380-1399], Gorigos, *Flor*: 124)
 e. Fra Juan de Medina és vengut vuy así (1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*, c. 111, l. 64)

També és possible, però, que aquestes construccions de canvi de lloc duguin com a terme preposicional un datiu, que és qui rep el paper temàtic de *meta*:

- (14) a. En Volusià *fo vengut a-N Pilat* (1275-1299, *Vides*: 366)
 b. que-n Bernadó Tona e n'Arnau Domànach *los eran vanguts* ab espases tretas (1357-1360, *Cort*: 288)

5. 'treva' (DCVB, s. v.).

- c. una esclava que li és venguda no ha molt de Gènova (1374-1377, *Marquès*: f. 3r).
- d. e com són venguts a ell, e verdaderament han conegut Déu e la sua error (1425-1449 [1410-1415], Sant Vicent, *Sermons* IV: 281)
- e. Senyor, yo só vengut a vostra senyoria per ço com deveu saber que en lo regne d'Aragó no y ha rey (1475-1499, *Sumari* I: 103)

I és igualment possible, encara que no sigui el més habitual, que el subjecte *tema* d'aquestes construccions de canvi de lloc sigui un sintagma nominal indefinit i escaït. Com es veu en els exemples de (15), aquesta circumstància sol produir-se quan el *tema* objecte del desplaçament remet o bé a una persona que porta un missatge (un missatger, un correu, un portador, etc.) o bé directament a un missatge (una notícia, una ordre, una prohibició, etc.):⁶

- (15) a. Estres séner faz a vós sab[er] q[ue] a mi é ve[n]gud missacg[er] d'e[n] Simo[n] qe à gerra ab tots los omes d'Osona (1230-1255, *Urgell* II: 400)
- b. ara novellament és venguda provisió e inhibició del senyor rey que alcú, sots pena del cap a perdre, no arme alcuna fusta de rems (1311-1324, *Epistolari* Ia: c. 41)
- c. li fa saber que ·I· dia abans era vengut missatge del rey de Castella al senyor rey ab la missatgeria dessús contenguda (1327-1335, *Alfons* III: d. 41)
- d. que s'appareyllassen d'anar ab nós, que vengut nos era messatge que Penacadel combatien (1343, *Jaume* I, *Fets*: f. 146v)
- e. Et per ço los donà tan gran terme que, dins aquest terme, fos anat et vengut missatge al senyor rey en Cathalunya (1352, *Muntaner*, *Crònica*: f. 66rb)
- f. les esperava ab desig, per aver molt que no era vengut coreu (1525-1542, *Liori* i *Requesens*, *Epistolaris*: c. 190)

4.2. CONSTRUCCIONS ESDEVENIMENTALS AMB *VENIR* AUXILIAT AMB *HAYER*: *LOS À VENGUT GRAN DAN A LUR MOLÍ*

En contrast amb els exemples de (12), (13), (14) i (15) que acabem de veure en el subapartat 4.1, a (16) tenim construccions amb *venir* auxiliades amb *haver*, algunes d'època força primerenca: notem que el primer exemple és del segle XIII. Aquestes construccions tenen tres trets en comú. En primer lloc, remetent a un fet sobrevingut que és

6. Fet que no impedeix, és clar, que un sintagma definit pugui remetre també a aquest tipus de *tema*: «És venguda la nova afirmant que lo Soldà fa gran armada» (1429, Miret, *Templers*: 436, *apud DCVB*, s. v. *nova*).

experimentat per algú i tenen, doncs, un valor esdevenimental. En segon lloc, contenen un datiu amb el paper temàtic d'*experimentador* (no pas de *meta*), que podria actuar com a argument extern de la construcció, és a dir, com a *quirky subject* (Fischer, 2004), el qual sovint es troba en posició preverbal. En tercer i darrer lloc, el sintagma *tema* és de caràcter indefinit, pot ser escarrit i, habitualment, va ubicat darrere del verb.

- (16) a. li àn trencada la cèquia de lur molí de ·XX· entrò a ·XXX· vegades, per lo qual trencament los à vengut gran dan a lur molí
(1263-65, *Alcoi*: f. 10r)
- b. e per aquel apeament e sobresehimt a favor damunt dits *aye vengut gran profit a la universitat*
(1332-1333, *Paeria*: f. 34v)
- c. Seyor, gran bé vos ha vengut, que molt havets goanyat huy
(1343, Jaume I, *Fets*: f. 67v)
- d. tanta fon la temor que prèss que-s pensava spasmar, e dix que li havia vengut gran mal al cor
(1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 1379)
- e. dubtava que a sa filla no hagués vengut algun mal soptosament
(1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 1379)
- f. que tostems nos à vengut destorp
(1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 149)
- g. Lo que més temia me à vengut
(1557, Conques, *Job*: 42)
- h. al punt de les tres d'esta tarda havié vingut hà sa magestat un poch de fret
(1585, *Corts*: 239)

Val a dir que, per tal que es produeixi la selecció d'*haver*, és necessària la concurrència de totes tres característiques. Així, si el subjecte *tema* és definit, malgrat la semàntica d'aparició, no ens trobem davant d'aquest tipus d'estructura esdevenimental i l'auxiliar seleccionat és *ésser* (17):

- (17) a. sels qui serien no-feels dirien que per assò los és vengut lo dampnatge cor an trencatz los déus
(1275-1299, *Vides*: 169)
- b. que-ns done contrició e compunció de cor, e quan és venguda la compunció, dient: Oo, traýdor!
(1445-1449 [1410-1415], Sant Vicent, *Sermons* IV: 75)
- c. exhaminen o hajen a exhaminar los impediments que-ls seran notificats. E los que ells aximatex per altra via sabran o seran venguts a lur notícia
(1446, *Algezira*: 172)

Remarquem especialment els contrastos que s'estableixen entre construccions procedents d'un mateix text. Notem així la diferència entre els exemples de (18) i el de (19), extrets d'una mateixa declaració testimonial del segle XIV: els de (18), que són de *tema* indefinit («mal», «gran mal d'exir e de gitar»), estan auxiliats amb *haver*, mentre que el de (19), que és de *tema* definit («lo mal que hac»), s'auxilia amb *ésser*.

- (18) a. li dix que ab en Jacme de Monegals ensemps anàs a casa del dit A. M. al qual havia vengut mal
(1374-1377, *Procés criminal*: f. 16r)
- b. al senyor n'Arnau ha vengut gran mal d'exir e de gitar
(1374-1377, *Procés criminal*: f. 30v)
- c. que anàs là jus qu'el senyor n'Arnau havia vengut mal
(1374-1377, *Procés criminal*: f. 30v).
- d. Al senyor que ha vengut gran mal d'exir e de gitar
(1374-1377, *Procés criminal*: f. 30v)
- (19) Interrogata si sab o ha oÿt dir que la dita dona hagués metzinat lo dit seu marit e que lo mal que hac li fós vengut per les dites metzines
(1374-1377, *Procés criminal*: f. 31v)

També en el *Curial* (s. xv) s'observa aquest contrast entre l'exemple de (20), amb *tema* indefinit postverbal («bé»), i el de (21), amb *tema* definit preverbal («aquest dan tan gran»):

- (20) E de fet haguera vengut bé a Curial si la Fortuna ho hagués consentit
(1442-1458 [1425-1448], *Curial*: 276)
- (21) E baste a tu aquest dan tan gran que per tu me és vengut
(1442-1458 [1425-1448], *Curial*: 321)

I encara, ja en el segle XVI, en els *Epistolaris* de Liori i Requesens, podem distingir entre l'auxiliar de (22) i el de (23). Des del punt de vista de la semàntica lèxica, tots dos exemples comparteixen el caràcter esdevenimental, però (23) és una construcció d'estat resultant amb subjecte preverbal definit («lo mal que jo hara hé agut»), mentre que només (22) és realment una construcció esdevenimental amb subjecte postverbal indefinit («tot plegat», el qual va acompanyat per l'aposició explicativa «la gota y la yllada»):

- (22) ab la indisposició de mon fill, que li à vengut la gota y la yllada tot plegat y à estat més de quinze dies molt dolent
(1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 223)
- (23) lo mal que jo hara hé agut no m'és vengut per ningun desorde que haja fet, y encara me'n culpen, puix altre no poden dir, que m'és vengut per molt negociar
(1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 147)

Tots aquests contrastos són rellevants per a legitimar la generalització descriptiva segons la qual *ésser* s'associa a una construcció de canvi de lloc, habitualment de *tema* definit i amb un locatiu o un datiu amb el paper temàtic de *meta*, mentre que *haver* s'associa a una altra d'esdevenimental, amb datiu *experimentador* i necessàriament de *tema* indefinit.

En aquest punt, cal fer una remarca important, que aporta arguments en contra d'un enfocament purament lexicosemàntic de la selecció de l'auxiliar que no tingui en compte

factors morfosintàctics. Des d'una perspectiva lexicosemàntica, el verb *venir* d'exemples com els de (16), (18), (20) i (22), auxiliats amb *haver*, i com els de (17), (19), (21) i (23), auxiliats amb *ésser*, podria ser classificat en tots els casos com un verb esdevenimental (Levin / Rappaport Hovav 1995: 282), perquè la semàntica lèxica remet a l'aparició sobtada d'un estat que afecta l'*experimentador* (un dany, un benefici, una malaltia, un sentiment, un destorb, etc.). Des d'aquesta perspectiva, no s'entendria la diferència en la selecció de l'auxiliar entre tots dos grups d'exemples.

En canvi, des de l'enfocament construcciona que adoptem en aquest treball, és possible establir una distinció clara entre uns exemples i els altres. Així, a (16), (18), (20) i (22), trobem construccions esdevenimentals, per raons semàntiques i, sobretot, per raons morfosintàctiques —notem, així, que el *tema* és de naturalesa indefinida com és habitual en les construccions de tipus existencial. En canvi, a (17), (19), (21) i (23), trobem exemples que, a despit de la semàntica lèxica, no presenten uns trets morfosintàctics que permetin de considerar-los construccions esdevenimentals, sinó construccions d'estat resultant en les quals el *tema* afectat és de naturalesa definida. Aquesta distinció explica la presència de l'auxiliar *haver* en el primer grup d'exemples i la d'*ésser* en el segon.

Des d'aquest enfocament construcciona, la vinguda d'una persona i l'adveniment d'un fet es poden expressar a través d'una mateixa construcció d'estat resultant, com es veu a (24), en què no hi ha diferència sintàctica entre «lo malalt no ere vengut» i «la malaltia ere venguda».

- (24) Ara escoltat a la letra: lo malalt no ere vengut sinó per haver sanitat al cors, mas Jesuchrist li dix: «Remituntur tibi peccata tua», per ço com la malaltia ere venguda per peccat, car si la persona no havia fets peccats, tampoch no hauria malaltia. (1445-1449 [1410-1415], Sant Vicent, *Sermons* IV: 154)

Així doncs, no és simplement la semàntica lèxica la que determina la selecció de l'auxiliar, sinó que cal tenir presents els aspectes morfosintàctics de la construcció a l'hora d'esclarir les motivacions de la selecció d'un auxiliar o de l'altre.

Les construccions d'estat resultant seleccionen *ésser* de manera del tot sistemàtica al llarg de l'Edat mitjana. Al seu torn, les construccions esdevenimentals tendeixen acusatament a seleccionar *haver*, malgrat que sembla que no s'hi exclouï completament l'ús d'*ésser*. Fixem-nos en l'exemple de (25), del segle XIV, en què l'auxiliar és *ésser* malgrat la semàntica esdevenimental i el *tema* indefinit —no podem deixar de fer notar, però, el caràcter poc habitual de l'extens sintagma que remet a l'*experimentador*, introduït no pas amb *a* sinó amb *en*, preposició més pròpia d'un locatiu que d'un datiu.

- (25) e en clergues, e en lechs, e en aquells de la terra e de fora fo gran mal vengut e gran destrucció
(1346, *Gestes*: 111)

També els exemples de (26), procedents d'unes mateixes declaracions testimonials de principi del segle XV, fan pensar que *ésser* no quedava completament exclòs d'aquestes construccions. Notem, tanmateix, un possible matís diferenciador entre ambdós

exemples: el sintagma indefinit «bon dia» sembla que té un caràcter més inespecífic a (26a) que a (26b), en què «bon dia» coapareix amb l'adverbi dític de temps «vuy», que li dona més referencialitat.

- (26) a. ma filla, bon dia t'ha vengut; ature-t ací que jo-t faré dar joyes e altres coses
(1410, *Alcavota*: 110)
b. Ma filla, bon dia vos és vengut vuy, no duptes en res, que nagon no hu sabrà
(1410, *Alcavota*: 110)

Potser aquesta construcció esdevenimental amb verbs com *venir* seleccionava originàriament *ésser*, però la semàntica d'aparició juntament amb la presència del datiu *experimentador*, interpretable com a argument extern, hi van afavorir la introducció molt primerenca de l'auxiliar *haver*. Si fos així, es podria considerar que els casos de (25) i (26b) responen a usos conservadors, possiblement afavorits pels factors morfosintàctics esmentats.

La suposició del valor innovador de les construccions amb *haver* enfront del valor conservador de les construccions amb *ésser* rep el suport d'exemples com els de (27), en què el *tema* indefinit és femení i s'hi observa la concordança en gènere del participi passat:

- (27) a. nós avem vist tots yorns que vós altra festa no seyets a taula tant fins alguna vantageura vos à venguda an vostre cort
(1380, *Questa*: f. 3ra)
b. al qual per la tua ignocència ha venguda pietat
(1429, *Decameró*: 252)
c. des que-m partí de la magestat vostra, só stada gitada en lo lit per dolor que m'havia venguda al cor
(1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 883)
d. E dix a sa mare congoxa li havia venguda e que-s volia reposar un poch
(1499, *París*: f. 8v)

La concordança entre el participi passat i el subjecte *tema* no és pròpia de les construccions amb l'auxiliar *haver*, en les quals el participi no concorda amb el subjecte sinó amb el complement directe, si és el cas. Per tant, sembla que cal explicar els exemples de (27) com una evolució a partir d'un estadi més antic en què l'auxiliar era *ésser*, estadi del qual s'arrossegaria el tret morfosintàctic de la concordança entre el participi i el subjecte *tema*.

Aquesta concordança, però, va acabar per perdre's, com es veu en els exemples més tardans de (28), del segle XVI, i les construccions esdevenimentals amb datiu *experimentador* van integrar-se plenament a les construccions auxiliades amb *haver*, en les quals no hi ha concordança entre el participi passat i el subjecte.

- (28) a. y apartant tots los inpediments que-s poden atravesar per a esta nostra vista tan desijada, que tostems nos n'í àn vengut tants que ara-m temola-l cor
(1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 150)

- b. Quant sperava que-m vendria bé llavòs me ha sobrevingut dany; aguardava la llum y descans y *ha-m vengut tenebra y treball*⁷ (1557, Conques, *Job*: 77)
- c. me *ha vingut* ara a la memòria una altra cosa sobre assò (1557, Despuig, *Col·loquis*: 176)

Per tant, en l'enfocament construccionall que adoptem, les alternances entre *ésser* i *haver* en català antic en verbs considerats inacusatius típics com *venir*, s'expliquen considerant-los compatibles amb dues estructures argumentals diferents. En particular, la construcció en què se selecciona sistemàticament *ésser* és una estructura copulativa que conté un participi que es predica d'un subjecte de resultat. En canvi, la construcció que té *haver* com a auxiliar típic és una estructura esdevenimental de subjecte indefinit.

Val a dir que aquesta alternança entre *ésser* i *haver* en funció de la construcció no és típica només del verb *venir*, sinó que s'observa exactament en verbs de permanència com *romandre* i *restar*, els quals es poden trobar inserits també en aquests dos tipus d'estructures, com mostren les dades de (29), que contenen construccions d'estat resultant auxiliades amb *ésser*, i les de (30), que són estructures estatives auxiliades amb *haver*.

- (29) a. Jesuchrist són romases les plagues que rebé en la sua Passió (1445-1449, Sant Vicent, *Sermons* VI: 27)
- b. lo regne és restat a la filla del dit rey (1475-1499, *Sumari* I: 103)
- c. ab aquella pocha gent que restada li era isqué de la ciutat (1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 104)
- (30) a. car gran riquesa li havia romasa de son pare (1374-1399 [1290], Lull, *Santa Maria*: 188)
- b. no li *ha romàs un pa* (1400, *Epistolari* Ie: c. 52)
- c. No penses tu que m'aja restada gens de sanch en la mia persona (1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 663)

4.3. CONSTRUCCIONS EXISTENCIALS AMB *Haver(-hi)* I EL PARTICIPI PASSAT DE *venir* EN FUNCIÓ PREDICATIVA: *D'ALTRES HÒMENS QUE HI HAVIA VENGTUTS*

No sempre la coocurrència dels verbs *haver* i *venir* en una mateixa construcció es deu a l'ús auxiliar del primer. Així, en la llengua cancelleresca dels segles XIV i XV, es troba una construcció existencial amb el verb *haver(-hi)*, de *tema* indefinit, que du com a

7. Si hi hagués concordança seria *y ha-m venguda tenebra y treball*, perquè la concordança amb els sintagmes coordinats sol produir-se només amb el terme més proper; cf. amb els exemples: «No y és venguda ma mare ni mes parentes» (1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 709) i «e del dit loch de Coblire a eixida altra galea e un leny» (1343-1349, *Reintegració* II: c. 156).

predicatiu el participi d'un dels verbs considerats inacusatius típics, com *entrar*, *anar*, *arribar*, *eixir* o *passar*, tal com exemplifiquem a (31):

- (31) a. sarraïns a cavayl e a peu avia entrats en la vayl d'Albayda
(fi XIII-inici XIV, Desclot, *Crònica*: III.16)
b. car massa n' à anats en pena perdurable
(1374-1399 [1290], Llull, *Santa Maria*: 252)
c. en lo port de Contestina havia arribades sis naus de genovesos
(1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 1337)
d. ha exides de Mònech ·IIII· galeas de Mònech per dampnificar les vostres gèns
(1343-1349, *Reintegració II*: c. 387)
e. E dixeren-nos que hòmens *havia passats* tres tro a la barbacana
(1343, Jaume I, *Fets*: f. 114r)

En particular, aquesta construcció existencial pot contenir el participi del verb *venir*, l'ús predicatiu del qual és observable també en altres menes de construccions, com la de (32):

- (32) ·I· hom molt amat e desigat, qui lonch temps ha estat en terra estraya, alegra molt forment sa mare con lo veu vengut e li està devant
(1300-1399, Llull, *Doctrina I*: 124).

El participi, atès el valor de predicatiu, concorda en gènere i nombre amb el sintagma *tema*, el qual és de naturalesa indefinida com és habitual en les construccions existencials. En canvi, no s'estableix concordança de nombre entre el verb i el sintagma *tema*, com és propi d'*haver(-hi)* en la llengua antiga i com queda exemplificat a (33):⁸

- (33) a. en aquesta vila ha moltes gèns d'armes a cavayl e a peu
(fi XIII-inici XIV, Desclot, *Crònica*: III.39)
b. e ha-hi molt valens gèns d'armes
(fi XIII-inici XIV, Desclot, *Crònica*: III.93)

A continuació es recullen algunes d'aquestes construccions existencials d'*haver-hi* (34) o d'*haver* (35) amb el participi passat de *venir* com a predicatiu, en les quals és possible d'observar tant la concordança en gènere i nombre del participi amb el *tema* indefinit com la manca de concordança en nombre entre aquest i el verb existencial.

- (34) a. E vench-nos messatge, de nuyt, d'aquels qui estaven al grau de València, que galees hi havia vengudes moltes
(1343, Jaume I, *Fets*: f. 114v)
b. e d'altres hòmens que *hi havia venguts*
(1343, Jaume I, *Fets*: f. 115r)

8. En la llengua dialectal actual hi ha variació entre els parlars pel que fa a la presència o no de concordança en nombre entre *haver-hi* i el *tema* (*hi ha dos llibres damunt la taula / hi han dos llibres damunt la taula*). Per a una anàlisi aprofundida d'aquesta construcció, vegeu Rigau (1997a i 1997b).

- c. *ach-hi bé de ·vi· tro a ·vii· sarraïns venguts*
(1343, Jaume I, *Fets*: f. 84r)
- d. lo senyor rey veé que y *havia ben ·CC· cavalls armats venguts*
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 94va)
- e. sí que abans que fos passat ·I· mes *hi ac venguts més de ·C· millia· hòmens a cavall, et de peu sens tot nombre*
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 32rb)
- f. se reculliren en les *galeas et barques*; que y *hac tantes vengudes* de Meçina que en ·I· viatge los levaren tots
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 39vb)
- g. *hi à venguts* poblar, per bona senyoria que y trobaven, *hòmens de Cohors et de Fiyach et de Sent Xantoni et d'altres lochs molts, et d'Alvernya*
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 15rb)
- (35) a. *tantes de gèns avia vengudes* a Murcia que·l infant En Pere se·n era agut a levar (fi XIII-inici XIV, Desclot, *Crònica*: III.7)
- b. a la emperadriu *ha venguts ·II· cavalers d'Espaya de la terra de Catalunya* (fi XIII-inici XIV, Desclot, *Crònica*: II.53)
- c. en la qual, entre les altres coses, nos fes saber que *avia venguts ·V· cavallers gènets* en Oriola
(1327-1335, Alfons III: d. 53)
- d. et aquí atrobam que *havia vengudes ·X· galeas de venecians et ·I· leny armat*
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 128ra)
- e. E y vench *molt honrat hom de Castella*, e n'agra *molt més venguts* si no fos la guerra
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 161vb)

Com hem assenyalat, el tret fonamental d'aquestes construccions existencials és la manca de concordança en nombre entre el verb *haver(-hi)* i l'argument *tema* indefinit, el qual només concorda, en gènere i nombre, amb el participi passat que actua com a predicatiu. Aquesta circumstància, evidentment, només és constatable amb sintagmes nominals plurals, com els de (34) i (35), però no amb sintagmes nominals singulars. Quan el sintagma nominal singular és femení, com els de (36) i (37), es fa evident la concordança de gènere entre el *tema* i el participi, però queda oculta la manca de concordança de nombre entre el *tema* i el verb.

- (36) a. et aguera aytal fet de Castellamar, si no fos *molta cavalleria* que y *havia venguda* de Nàpolls
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 86ra)
- b. et ·I· *barcha* que y *avia venguda* del Goy de Malta comtà·ls que dins en Malta eren
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 46va)
- c. *hi havia altre infinitat de gents de peu et de cavall venguda* per la perdonança a guanyar
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 71va)
- d. que mirassen bé devers la ciutat de Pelidas si porien haver sentiment *quina gent hi havia venguda*
(1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 552)

- (37) a. Sí que al maytí, a Besers, *hac venguda tanta de gent* que fo meravella
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 87rb)
b. et sí *hac* en la plaja *venguda tanta de gent* que fon gran infinitat
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 66va)
c. vos certiffich que assí *ha venguda una [galera] de Tràpena*
(1375-1399, *Lletres*: c. 2)

Quan el sintagma nominal singular és masculí, com els de (38) i (39), no es pot evidenciar cap tipus de concordança en absolut.

- (38) a. si *demenador* no y *ha vengut* dins los dits ·XXX· dies, lo preu, so és la cosa jutjada, és a aquel deliurada
(1385, *Consolat*: 31)
b. E aprés no y *ha vengut cavaller algú* que no morís tantost
(1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 1366)
c. e quant hagueren begut delliberaren tornar la via dels dits horts, per veure si *hi havie vengut altri* a les maçanes
(1475-1499, *Estudi* III: 177)
- (39) a. *un falcó gentil feréstech ha [vengut]* en aquexes partides e per esta rahó hi trame-tam lo feel falconer nostre
(1327-1335, Alfons III: d. 64)
b. Aquí *a vengut ·i· maestre* a nós, qui fo ab nós en lo feit de Maylorques e féu lo nostre trabuquet
(1343, Jaume I, *Fets*: f. 77v)
c. Sènyer, *·I· cavaller ha vengut* del rey d' Aragó, et ha parlat et dit que vol parlar ab mi
(1352, Muntaner, *Crònica*: f. 52va)
d. en casa de Arcolano *havia vengut* aquella nit *un ase*
(1429, *Decameró*: 437)

Exemples com els de (36), (37), (38) i (39), en què no es pot constatar la manca de concordança en nombre entre *haver-hi* o *haver* i el sintagma nominal indefinit, poden ser reanalitzats com a construccions de perfet del verb *venir* amb *haver* com a auxiliar, tal com es recull a (40).

- (40) Reanàlisi de la construcció existencial d'*haver-hi* amb predicatiu com una construcció de perfet amb l'auxiliar *haver*

- a. [hi ha]_{verb existencial} [vengut]_{predicatiu} [un cavaller]_{TEMA}
b. [hi] [ha]_{auxiliar} [vengut]_{verb} [un cavaller]_{TEMA}

Si es produeix aquesta reanàlisi, la nova construcció de *venir* auxiliada amb *haver* generarà exemples amb *tema* indefinit plural en què hi haurà concordança de nombre entre el verb i el subjecte. És el que trobem a (41) i a (42). En els casos de (41), la nova construcció, malgrat que té *haver* com a auxiliar, arrossega de l'estadi previ el tret morfosintàctic de la concordança del participi passat amb el *tema*: encara no s'ha equiparat

plenament, doncs, a les característiques de les construccions inergatives i transitives auxiliades amb *haver*, en què el participi no concorda amb el subjecte.

- (41) a. Unes gents han vengudes en lo món qui cuyden valer e res no valen
(1374-1399 [1290], Lull, *Santa Maria*: 204)
- b. som meravellats com hajan vengudes algunes fustes d'aquexes parts e no havem haüdes letres vostres algunes
(1413-1416, *Epistolari*: c. 622)
- c. fustes diverses hic han vengudes e vós no havets curat scriure-ns
(1413-1416, *Epistolari*: c. 624)
- d. en la companyia de Tirant ha[n] venguts molts reys, duchs e grans senyors per valer-li
(1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 1410)
- e. plàsia nostre Senyor que no sia falta de salut sinó de portadós, y lo que més pena-m dóna és que esta senmana àn vinguts dos de aquí
(1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 80)

En canvi, els exemples de (42), generalment més tardans, ja no mostren concordança entre el participi passat i el *tema*: aquesta pèrdua significa que, des del punt de vista morfosintàctic, l'estructura s'ha equiparat plenament a la resta de construccions amb *haver* auxiliar, que no presenten concordança del participi amb el subjecte.

- (42) a. e huy hi ha vengut nova, ab letra certa, com lo fill de mossén Gracià de Monsoriu, lo major, és mort
(1450-1472, *Epistolari* IIc: c. 92)
- b. plàsia nostre Senyor que no sia esta tarda falta de salut, sinó de portadós, encara que requerós àn vengut alguns
(1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 139)
- c. que esta senmana àn vingut dos correus de aquí ab les noves de Menorca, y ab ningú é rebudes lletres⁹
(1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 86)

En sentit estricte, els exemples de (36), (37), (38) i (39) podrien correspondre a dos tipus de construcció: d'una banda, a una construcció d'*haver(-hi)* amb el participi passat de *venir* com a predicatiu, i de l'altra, a una construcció de *venir* auxiliada amb *haver*. Aquesta ambigüitat en la interpretació no és possible, en canvi, en les construccions de (34) i (35), en les quals la manca de concordança en nombre demostra clarament que ens trobem amb el verb *haver(-hi)*. Com que no tindria sentit suposar que la construcció existencial ocorria només en plural i, en canvi, no era productiva en singular, considerem que els exemples de (36), (37), (38) i (39) s'expliquen millor com a construccions existencials amb *haver-hi*. No podem oblidar que els exemples en singular provenen del mateix

9. Del mateix epistolari: «perquè *avien vengut* alguns coreus que no m'avien portat lletres» (c. 149), «perquè *avien vengut* esta senmana dos o tres coreus» (c. 149), «que esta senmana *àn vingut* dos correus de aquí ab les noves de Menorca» (c. 86).

tipus de textos —i, sovint, dels mateixos textos— de registre cancelleresc que els exemples en plural i que són del mateix període, els segles XIV i XV —etapa en la qual, d'altra banda, aquests serien quasi els únics casos d'introducció de l'auxiliar *haver* en el terreny d'*ésser* en construccions d'estat resultant, si optéssim per l'altra interpretació.

Aquestes construccions existencials d'*haver-hi* amb el participi passat de *venir* com a predicatiu d'un *tema* indefinit permeten establir, amb les construccions d'estat resultant, contrastos similars als que hem assenyalat entre (18) i (19). Notem el que s'estableix entre els exemples de (43) i de (44), procedents d'un mateix judici de finals del segle XIV: els de (43), que són construccions resultatives de *tema* definit, estan auxiliats amb *ésser*, mentre que el de (44), que és de *tema* indefinit, és una construcció existencial amb *haver-hi*.

- (43) a. lo mal és vengut de la part del dit Antoni des Vilar
(1397-1398, *Mostassaf* I: 147)
b. de part lur és vengut lo mal
(1397-1398, *Mostassaf* I: 158)
- (44) negun mal en la dita tàpia no ha vengut de part lur
(1397-1398, *Mostassaf* I: 156)

Tal com passava amb els exemples de (18), (20) i (22) enfront dels de (19), (21) i (23), aquest contrast és rellevant per a legitimar la generalització descriptiva segons la qual *haver* s'associa a construccions esdevenimentals o existencials de *tema* indefinit. També són rellevants, a efectes d'aquesta generalització, els fragments en què un verb com *venir* es troba inserit en dos tipus de construccions. És el que s'esdevé a l'interior dels fragments de (45). Així, a (45a) contrasta la construcció existencial amb *haver(-hi)*, de *tema* indefinit («I. caveler à vengut a cort») i la construcció de canvi de lloc amb *tema* definit («sela gràcia li sia venguda»). Igualment, a (45b) s'oposen dues construccions d'estat resultant, el subjecte de les quals és de caire definit («tots quants grans senyors hi són venguts», «qui ab tan gentil orde sia vengut»), i una construcció existencial amb *haver-hi* que té com a tret bàsic el caràcter indefinit del *tema* («no n' i ha vengut negú»).

- (45) a. I. caveler à vengut a cort que à complida l'aventura del Siti Perilós, e as lo cavalier axí yova que tots sa'n marevàlan d'on sela gràcia li sia venguda
(1380, *Questa*: f. 5va)
b. de tots quants grans senyors hi són venguts, no n' i ha vengut negú qui ab tan gentil orde sia vengut
(1490 [1460], Martorell, *Tirant*: 279)

4.4. CASOS PRIMERENCOS D'INTRODUCCIÓ D'*Haver* EN CONSTRUCCIONS DE CANVI DE LLOC: REESTRUCTURACIONS I MODALITAT IRREAL

Com es dedueix de les dades que hem exposat fins ara, especialment en el subapartat 4.2, la introducció de l'auxiliar *haver* en el terreny d'*ésser* no va començar pas per les construccions d'estat resultant, en què la selecció d'*ésser* és sistemàtica durant tota l'Edat

mitjana, fins a començaments del segle XVI, sinó per les construccions esdevenimentals de *tema* indefinit, en què la presència d'*haver* s'inicia en època prou primerenca: n'hi ha algun exemple del segle XIII i són nombrosos a partir del XIV. Les excepcions a la generalització descriptiva precedent són aparents i tenen a veure amb factors com la reestructuració i la modalitat irreal.

Així, l'auxiliar *haver* dels exemples de (46) queda justificat per la naturalesa transitiva de la clàusula d'infinitiu i, a més, l'ascensió del clític («l'agren vengut veer», «l'havíem vengut veer») evidencia que s'hi ha produït un procés de reestructuració.

- (46) a. E quant lo chomte hac estat en la terra ·I· gran temps e tots los barons d'Alamanya l'agren vengut veer, él prèu cumiat
(fi XIII-inici XIV, Desclot, *Crònica*: II.61)
- b. E nós érem en la tenda d'En Guillem de Cervera, que l'havíem vengut veer, e estàvem parlan ab él
(1343, Jaume I, *Fets*: f. 24r)

Tot i que la reestructuració no és obligatòria en aquest tipus de construccions, com mostren els exemples de (47), en els quals l'auxiliar continua sent *ésser*, sí que és una causa suficient per a explicar la permeabilitat a l'auxiliar *haver* en els casos de (46), que es diferencien dels de (47) per la presència del clític.

- (47) a. On con totz aquels qui *eren vengutz per él a vezer* lo plorassen
(1275-1299, *Vides*: 159)
- b. él li dix que demoni era, e que *era vengut per ela a decebra*
(1275-1299, *Vides*: 272)
- c. que tots los sarraïns de les montanyes de Prades e de Ciurana e de tota la tera *eren venguts assetgar* la ciutat de Barcelona
(fi XIII-inici XIV, Desclot, *Crònica*: II.82)

Pel que fa a l'auxiliar *haver* dels exemples de (48), aquest es veu afavorit per la modalitat irreal. Són clàusules contrafactuals que es consideren contràries a la realitat dels fets: no s'ha produït, doncs, l'estat resultant. En el cas de (48a), noteu el contrast entre les dues construccions de *venir* presents en el fragment, amb *ésser* la primera (no contrafactual) i amb *haver* la segona (contrafactual).

- (48) a. vos deïm e us manam [...] que vós d'assí a Sent Andreu primer vinent [...] *siats vengut* danant nós [...] sabent que si d'aquí a aquel dia no *haviets vengut* nós enan-tarem contra vós
(1268, *Illes XIII*-27: 126)
- b. cor si vós, sényer, vos *agéssets vengut* con jo us ho deïa, vos hi pogrets aver dat recapte
(1375-1376, Sereneta, *Cartes II*: c. 15)

És interessant d'observar que la relació entre la modalitat irreal i la preferència per l'auxiliar *haver* s'ha evidenciat en napolità antic (Ledgeway 2003; Cennamo 2002) i en

diverses llengües germàniques antigues (Shannon 1995; McFadden 2007; McFadden / Alexiadou 2010, entre d'altres). No obstant això, en català la relació no és tan estreta com en aquestes llengües, i la modalitat irreal pot construir-se també amb l'auxiliar *ésser*, com es veu a (49):

- (49) a. E veus con me n'esdevench, que si *venguts fossen* a Gerba, jamés no fóra estat a nuyl hom vengut negun fet a son enteniment con a mi fóra esdevengut (1352, Muntaner, *Crònica*: f. 140vb)
 b. esmaginà lo traydor de Judes que l'angüent valia ·CCC· dinés, dels quals aguera aguts ·XXX· dinés si a ses mans *fos vengut* l'engüent (1388-1413, *Jerusalem*: f. 46)
 c. Si *fos vengut* ab lo primer, més li haguera valgut (1445-1449 [1410-1415], Sant Vicent, *Sermons* IV: 154).

4.5. CONSTRUCCIONS DE CANVI DE LLOC NO PROTOTÍPIQUES: L'ESCLETXA PER A LA INTRODUCCIÓ D'*HAYER* EN EL TERRENY D'*ÉSSER*

Fora dels contraexemples aparents exposats en el subapartat 4.4, la introducció d'*haver* en la construcció d'estat resultant amb *ésser* es comença a localitzar en alguns exemples del segle XVI, és a dir, de l'inici de l'època moderna. Tots tenen en comú que s'aparten del prototipus de construcció de canvi de lloc amb *tema* animat i personal, d'una banda, i locatiu corresponent a un indret real, de l'altra (i. e., *el cavaller és vingut al castell*). Així, a (50) s'apleguen exemples en què el terme preposicional remet a un lloc figurat:

- (50) a. ab tots los portadós que *àn vingut a ma notícia* é scrit¹⁰ (1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 116)
 b. Mos germans *han vengut a meys*, com lo barranch (1557, Conques, *Job*: 45)
 c. Déu és estat servit així que yo *haja vingut a tenir notícia de les coses sues* (1557, Despuig, *Col·loquis*: 146)
 d. qui ha resultat que ha fetes tantes extorsions a tot lo dit Principat y Comptats de Rosselló y Cerdanya y *ha vingut en tant excés* (1585, *Corts*: 673)

Al seu torn a (51) es troben casos d'*haver* en què, a més del factor anterior —que la *meta* és un lloc figurat—, s'observa que el *tema* és oracional:

- (51) a. partírem lo dimecres, y *à-ns vengut en camí pasar per la Membrilla* (1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 38)
 b. *À-m vengut a conte que ella fos per a tenir càrec del chic* (1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 110)

10. Cf. però amb l'exemple següent, extret del mateix epistolari: «Y lo que li àn tardat lletres mies és estat no aver-y portador, que, ab tots los que són vinguts a ma notícia é scrit» (c. 51).

- c. ha vingut a sa notícia que los jurats de la dita vila [...] han tingut atreviments de fer una asserta nominatió de un assert syndich en persona de Antoni Ribes¹¹
(1585, *Corts*: 36)

Finalment a (52) es mostren casos en què el *tema* és no personal i inanimat.

- (52) a. La voluntat ha presentat los béns que per ser vostre m'àn vengut
(1528 [fí xv], Moner, *Obres*: 125)
b. en dos barques que avien vengut de Alacant, anàrem mijja ora en ans
(1568-1607, Valeriola, *Biografia*: 168)
c. Considerat lo grandíssim y irreparable dany que ha vingut en lo present Principat de Cathalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya
(1585, *Corts*: 521)

En particular, les construccions de canvi de lloc en què el *tema* és un sintagma indefinit i escarit —*missatge, correu, nova*, etc., recordeu els exemples de (15)—, que són perifèriques dins de les estructures d'estat resultant, van començar a admetre *haver* durant la primera meitat del segle XVI, com mostra l'alternança entre els exemples de (53) i de (54), procedents d'un mateix epistolari:

- (53) a. Y, com comensaven les festes y saraus, à venguda nova que era mort lo fill menor del rey de Portugal
(1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 115)
b. De l'enperador no à vengut coreu, que no-s desija poc
(1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 109)
- (54) les esperava ab desig, per aver molt que no era vengut coreu
(1525-1542, Liori i Requesens, *Epistolaris*: c. 190)

La introducció de l'auxiliar *haver* en aquest tipus de construccions perifèriques s'observa també en un dietari de finals del segle XVI, que proporciona, a més, un contrast rellevant entre la innovació en la construcció de *tema* indefinit (55) i el manteniment d'*ésser* en l'estructura més canònica de *tema* definit (56).

- (55) Vuy, que contam a 3 de desembre, ha vingut nova com don Alonso no havie ynovat alguna cosa
(1588-1600, Despalau, *Diari*: 114)
- (56) A 14 de juliol, per les noves que heren vingudes que los tortosins havien dexat pasar lo conseller per Tortosa
(1588-1600, Despalau, *Diari*: 110)

11. Compareu amb aquesta altra construcció de *tema* oracional, del segle XIV, auxiliada amb *ésser*: «ara és vengut a nostra sabuda, que vós havets fet e continuats de fer lo contrari» (1378-1399, Mostassaf VIII: 232).

En ocasions, en aquests primers exemples d'introducció d'*haver* en el terreny clàssic d'*ésser*, és possible detectar-hi algun tret sintacticosemàntic afavoridor del canvi, com la iterativitat de (57a) o el valor final de (57b).

- (57) a. Prou que ja sobre aquesta matèria *hé vingut* yo a fer gran reflexió y hà filosofejar altres vegades
(1557, Despuig, *Col·loquis*: 200)
- b. *y han vingut* les Corts per a reparar los agravis
(1585, *Corts*: 743)

Sigui com sigui, sembla que es pot arribar a la generalització següent per al català previ al segle XVI: *ésser* és sistemàticament seleccionat en les construccions d'estat resultant, mentre que *haver*, ja des dels segles XIII i XIV, és seleccionat molt prioritàriament en les construccions esdevenimentals amb verbs considerats inacusatius típics com *venir*. Aquest resultat esdevé compatible amb la proposta descriptiva de Keller / Sorace (2003), que hem citat a (5), si hi substituïm el terme *verbs* pel terme *construccions*, d'acord amb l'enfocament construccional que hem adoptat en aquest treball.

La presència d'*haver* en els exemples que hem analitzat fins ara no és, doncs, una mostra de la inestabilitat de l'ús d'*ésser* amb *verbs* de canvi de lloc, sinó una mostra de la gradualitat en la selecció de l'auxiliar en *construccions* esdevenimentals, les quals van admetre la substitució d'*ésser* per *haver* molt abans que les construccions d'estat resultant.

5. RECURS DE RESULTATS

El català, com altres llengües romàniques i germàniques, ha passat per un procés històric de pèrdua de la doble auxiliarietat en els temps compostos i de substitució gradual de l'auxiliar *ésser* per *haver* en els usos que li eren propis, és a dir, en les estructures inacusatives i en les pronominals. Aquest procés va afectar de manera tardana les construccions inacusatives nuclears, com les resultatives de canvi de lloc, mentre que va produir-se més primerencament en les construccions inacusatives perifèriques, com les esdevenimentals, les estatives o les existencials.

El fet que un verb considerat inacusatiu típic com *venir* aparegui, en exemples força reculats (dels segles XIII i XIV), auxiliat amb *haver*, no contradiu aquesta gradació. En el present treball hem mostrat com els casos primerencs de coocurrència de *venir* amb *haver* responen a la inserció de *venir* en construccions esdevenimentals amb datiu *experimentador* («los à vengut gran dan a lur molí») i en construccions existencials amb *haver* o *haver-hi* en què el participi passat de *venir* actua com a predicatiu («d'altres hòmens que hi havia venguts»), les quals comparteixen amb les anteriors la naturalesa indefinida del sintagma *tema*. Aquestes construccions esdevenimentals i existencials coapareixen en els textos antics amb les estructures resultatives de canvi de lloc en les quals *venir*

s'inseria majoritàriament i en què anava acompanyat de l'auxiliar *ésser* de manera ben sistemàtica fins a la fi del segle xv («Mossèn Gilabert *era vengut* a Murvedre»), fora de casos esporàdics explicables per reestructuració («tots los barons d'Alamanya l'agren vengut veer») o per la naturalesa contrafactual de la clàusula («si vós, sényer, vos *agésets vengut* con jo us ho deya»).

No és fins al segle xvi que es comencen a detectar exemples d'introducció de l'auxiliar *haver* en construccions d'estat resultant. Els exemples trobats, però, tots tenen en comú que s'aparten del prototipus de construcció de canvi de lloc amb *tema* animat i personal, d'una banda, i locatiu corresponent a un indret real, de l'altra (i. e., *el cavaller és vengut al castell*). Així, els casos localitzats presenten aspectes que els converteixen en perifèrics, per exemple, perquè el terme preposicional remet a un lloc figurat («Mos germans *han vengut a meys*») o perquè el *tema* és oracional («*ha vengut a sa notícia que los jurats de la dita vila [...] han tingut atreviments de fer una asserta nominatió de un assert syndich en persona de Antoni Ribes*») o és un sintagma indefinit i escarit («*a venguda nova* que era mort lo fill menor del rey de Portugal»).

6. CONCLUSIÓ

Partint de l'estudi de la coocurrència d'*haver* i d'*ésser* amb *venir* en exemples del català antic extrets del *CICA*, en aquest treball hem aportat evidències diacròniques a favor d'un enfocament construccional de l'estructura argumental i, en particular, de la selecció de l'auxiliar. Vistos els resultats exposats en les pàgines precedents, sembla que la inserció d'arrels en estructures argumentals sintàctiques no és tan lliure com alguns construccionalistes radicals prediuen (així, en català antic *venir* no podia associar-se a una estructura argumental inergativa), però és molt més lliure del que prediuen els partidaris d'aproximacions projeccionistes (per exemple, els anomenats verbs inergatius nuclears com *cantar* o *treballar* poden integrar-se en una estructura argumental inacusativa: *en aquesta coral hi canta nens*, cat. n-occ., Rigau 1997a; Mateu / Rigau 2002).

La conclusió rellevant a què s'arriba és que no hi ha verbs inacusatius sinó més aviat estructures o construccions inacusatives (Perlmutter 1978; Moro 1997; Rigau 1997a), fet que no exclou que algunes arrels tendeixin a estar lèxicament associades a algunes construccions específiques (Mateu 2002, entre d'altres). El fet que la inacusativitat sigui una propietat de les construccions i no dels verbs implica, en particular, que la selecció de l'auxiliar no depèn dels verbs, sinó de les estructures en què aquests s'insereixen (vegeu també McFadden / Alexiadou 2010, entre d'altres).

BIBLIOGRAFIA

- ARANOVICH, Raul (2003): «The semantics of auxiliary selection in Old Spanish», *Studies in Language*, vol. 27.1, p. 1-37.
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1951): *Gramàtica històrica catalana*. Barcelona: Noguer.
- BATLLE, Mar (2002): *L'expressió dels temps compostos en la veu mitjana i la passiva pronominal. El procés de substitució de l'auxiliar ésser per haver*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BENZING, Joseph (1931): «Zur Geschichte von *ser* als Hilfszeitwort bei den intransitiven Verben im Spanischen», *Zeitschrift für romanische Philologie*, vol. 51, p. 385-460.
- CENNAME, Michela (2002): «La selezione degli ausiliari perfettivi in napoletano antico: Fenomeno sintattico o sintattico-semantic?», *Archivio Glottologico Italiano*, vol. 87 (2), p. 175-222.
- CICA = TORRUELLA, Joan / PÉREZ SALDANYA, Manuel / MARTINES, Josep (dir.): *Corpus Informatitzat del Català Antic*, <www.cica.cat>.
- DCVB = ALCOVER, Antoni Maria / MOLL, Francesc de Borja (1993 [1926-1968]): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll.
- FISCHER, Susann (2004): «The diachronic relationship between quirky subjects and stylistic fronting», dins BHASKARARAO, Peri / SUBBARAO, Karumuri V. (ed.): *Non-nominative Subjects*. Amsterdam: John Benjamins, p. 193-212.
- GCC = SOLÀ, Joan / LLORET, Maria Rosa / MASCARÓ, Joan / PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2002): *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries.
- GÓMEZ, Gemma (2016): *Gramàtica del català rossellonès*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Textos i Estudis de Cultura Catalana), 200 p.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2003): *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit*. Barcelona: IEC.
- KELLER, Frank / SORACE, Antonella (2003): «Gradient auxiliary selection and impersonal passivization in German: An experimental investigation», *Journal of Linguistics*, vol. 39, p. 57-108.
- LEDGEWAY, Adam (2003): «The distribution of the perfective auxiliary *avere* in Early Neapolitan: Split intransitives conditioned by modal factors», *Archivio Glottologico Italiano*, vol. 88, p. 29-71.
- LEVIN, Beth / RAPPAPORT HOVAV, Malka (1995): *Unaccusativity: At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. Cambridge: MIT Press.
- MASSANELL I MESSALLES, Mar (2009): «Beneficios de los corpus informatizados para la investigación diacrónica: el caso del CICA para la GCA y los auxiliares de perfecto», dins ROMERO AGUILERA, Laura / JULIÀ LUNA, Carolina (ed.): *Tendencias actuales en la investigación diacrónica de la lengua*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, p. 147-158.
- MASSANELL I MESSALLES, Mar (2017): «Los atlas lingüísticos como fuente para estudios de sintaxis dialectal: el caso del *Atlas Lingüístico del Domini Català (ALDC)*», *Verba*, vol. 44, p. 271-315.

- MASSANELL, Mar / MATEU, Jaume (en preparació): «L'auxiliar dels temps de perfet», dins MARTINES, Josep / PÉREZ SALDANYA, Manel (dir.): *Gramàtica del Català Antic*.
- MATEU, Jaume (2002): *Argument structure: Relational construal at the syntax-semantic interface*. [Tesi doctoral llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona].
- MATEU, Jaume (2003): «Argument Structure and Auxiliary Selection in Germanic and Romance». [Treball presentat al *18th Comparative Germanic Syntax Workshop*, University of Durham, 18-20 de setembre].
- MATEU, Jaume (2004): «The Aspectual Determinants of Auxiliary Selection Revisited: A Syntactic Approach». [Treball presentat al *27th GLOW. Workshop on Tense, Aspect and Modality*, Universitat de Salònic, 18-21 d'abril].
- MATEU, Jaume (2005): «La selecció de l'auxiliar en els verbs intransitius del català antic: alguns aspectes descriptius i explicatius», *Caplletra*, vol. 38, p. 211-240.
- MATEU, Jaume (2009): «Gradience and auxiliary selection in Old Catalan and Old Spanish», dins CRISMA, Paola / LONGOBARDI, Giuseppe (ed.): *Historical Syntax and Linguistic Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 176-193.
- MATEU, Jaume / MASSANELL, Mar (2015): «A Constructional Approach to Auxiliary Selection: Evidence from Existential Constructions», dins KAILUWEIT, Rolf / ROSEMEYER, Malte (ed.): *Auxiliary Selection Revisited: Gradience and Gradualness*. Berlín / New York: De Gruyter, p. 183-211.
- MATEU, Jaume / RIGAU, Gemma (2002): «A minimalist account of conflation processes: Parametric variation at the lexicon-syntax interface» dins ALEXIADOU, Artemis (ed.): *Theoretical Approaches to Universals*. Amsterdam: John Benjamins, p. 211-236.
- MOLL, Francesc de Borja (1952): *Gramàtica històrica catalana*. Madrid: Gredos.
- MORO, Andrea (1997): *The Raising of Predicates*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MCFADDEN, Thomas (2007): «Auxiliary selection», *Language and Linguistics Compass*, vol. 1.6, p. 674-708.
- MCFADDEN, Thomas / ALEXIADOU, Artemis (2010): «Perfects, resultatives, and auxiliaries in Earlier English», *Linguistic Inquiry*, vol. 41.3, p. 389-425.
- PAR, Anfós (1923): *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*. Halle: Niemeyer
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València.
- PERLMUTTER, David (1978): «Impersonal Passives and the Unaccusative Hypothesis», dins JAEGER, J. J. et al. (ed.): *Proceedings of the Fourth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*. Berkeley, CA: Berkeley Linguistic Society, p. 157-189.
- POUNTAIN, Chris (1985): «Copulas, verbs of possession and auxiliaries in Old Spanish: the evidence for structurally interdependent changes», *Bulletin of Hispanic Studies*, vol. 62, p. 337-355.
- RAMOS, Joan Rafael (2000): *Ésser, estar i haver-hi en català antic. Estudi sintàctic i contrastiu*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RAMOS, Joan Rafael (2005): «Els auxiliars dels temps compostos en català medieval», *Caplletra*, vol. 38, p. 179-209.

- RIGAU, Gemma (1997a): «Locative sentences and related constructions in Catalan: *ésser* / *haver* alternation», dins MENDIKOETXEA, Amaya / URIBE-ETXEBARRIA, Myriam (ed.): *Theoretical Issues at the Morphology-Syntax Interface*. Bilbao / Donostia: Euskal Herriko Unibertsitatea / Gipuzkoa Foru Aldundia, p. 395-421.
- RIGAU, Gemma (1997b): «Sintaxi i variació dialectal: les construccions locatives», dins LLORET, Maria Rosa / BOIX, Emili / LORENTE, Mercè / PAYRATÓ, Lluís / PEREA, Maria Pilar (ed.): *Anàlisi de la variació lingüística*. Barcelona: Promocions i Publicacions Universitàries, Universitat de Barcelona, p. 179-201.
- ROSEMeyer, Malte (2014): *Auxiliary Selection in Spanish. Gradience, Gradualness, and Conservation*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- SHANNON, Thomas (1995): «Toward a cognitive explanation of perfect auxiliary variation: Some modal and aspectual effects in the history of Germanic», *American Journal of Germanic Linguistics & Literatures*, vol. 7 (2), p. 129-163.
- SORACE, Antonella (2000): «Gradients in auxiliary selection with intransitive verbs», *Language*, vol. 76, p. 859-890.
- SORACE, Antonella (2004): «Gradience at the lexicon-syntax interface: Evidence from auxiliary selection and implications for unaccusativity», dins ALEXIADOU, Artemis / ANAGNOSTOPOULOU, Elena / EVERAERT, Martin (ed.): *The Unaccusativity Puzzle: Explorations of the Syntax-Lexicon Interface*. Oxford / New York: Oxford University Press, p. 332-353.
- SUÏLS SUBIRÀ, Jordi (2008): «La distribució d'*haver* i *ser* en ribagorçà. Una aproximació», *Llengua & literatura*, vol. 19, p. 221-253.
- VENY, Joan (1998¹² [1978]): *Els parlars catalans (Síntesi de dialectologia)*. Palma de Mallorca: Moll.
- VENY, Joan / PONS, Lúdia (2001-2016): *Atles lingüístic del domini català*, vol. I-VIII. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- VINCENT, Nigel (1982): «The development of the auxiliaries *habere* et *esse* in Romance», dins VINCENT, Nigel / HARRIS, Martin (ed.): *Studies in the Romance verb*. London: Croom Helm, p. 71-98.

RESUM

En aquest article analitzem la selecció de l'auxiliar en català antic partint de la hipòtesi que la inacusativitat no és una propietat dels verbs, sinó de les construccions, fet que no exclou que determinades arrels verbals tendeixin a associar-se amb estructures que n'afavoreixen la coocurrència amb un dels auxiliars. Aportem dades diacròniques que mostren que verbs considerats inacusatius típics com *venir*, a banda de ser molt freqüents en construccions resultatives, auxiliades sistemàticament amb *ésser* en la llengua medieval, també podien inserir-se en construccions esdevenimentals de *tema* indefinit, les quals s'auxiliaven amb *haver* («los à vengut gran dan a lur molí»). Aquestes estructures presenten connexions amb una construcció existencial d'*haver(-hi)*, freqüent en la

llengua cancelleresca, que incorporava com a predicatiu el participi de verbs considerats inacusatius típics («d'altres hòmens que *hi havia* venguts»). No serà fins al segle XVI que *haver* s'introduirà gradualment en construccions d'estat resultant.

MOTS CLAU: selecció de l'auxiliar, construccions esdevenimentals, construccions existencials, inacusativitat, català antic.

ABSTRACT

Gran bé vos ha vengut: existential constructions and auxiliary selection in Old Catalan

This article studies auxiliary selection in Old Catalan starting from the hypothesis that unaccusativity is not a property of verbs, but of constructions, which is not to say that certain verbal roots do not tend to associate with structures that favour cooccurrence with one particular auxiliary. We provide diachronic data that show that verbs considered to be typically unaccusative, like *venir*, apart from being very common in resultative constructions, which select *ésser* in medieval Catalan, but can also be inserted into eventive constructions with an indefinite THEME, which select *haver* («los à vengut gran dan a lur molí»). These structures are connected with an existential expression that uses *haver-hi*, frequent in the language of the Chancellery, which included a predicate containing the past participle of verbs considered to be typically unaccusative («d'altres hòmens que *hi havia* venguts»). It is not until the sixteenth century that *haver* is gradually introduced into resultatives.

KEY WORDS: auxiliary selection, eventive constructions, existential constructions, unaccusativity, Old Catalan.